

L-Ilsien Pollakk
La lengua polaca
A lengyel nyelv
Lenkų kalba
Língua polaca
La lingua polacca
The Polish Language
Poljski jezik
Polnisch
Le Polonais
Polska
Πολωνική Γλώσσα
Det polske sprog
Polský jazyk
Pol'ský jazyk
Poļu valoda
Poola keel
De Poolse taal
Puolan kieli

Język polski

Autorzy tłumaczeń:

Tekst polski: prof. dr hab. Walery Pisarek
Przekład angielski: Marta Usiekiewicz
Przekład czeski: Teresa Piotrowska-Matek
Przekład duński: Andrzej Zalewski
Przekład estoński: Aarne Puu
Przekład fiński: Sirkka Ojaniemi
Przekład francuski: dr Wanda Jadacka
Przekład grecki: Przemysław Kordos
Przekład hiszpański: Magdalena Adamczyk
Przekład litewski: dr Ana Romančuk
Przekład łotewski: Ieva Palaša
Przekład maltański: Carmel Azzopardi
Przekład niderlandzki: Agnieszka Bienias
Przekład niemiecki: Andreas W. Meger
Przekład portugalski: Agata Adamska
Przekład słowacki: doc. PhDr. Marta Pančíková, PhD.
Przekład słoweński: Jasmina Šuler-Galos
Przekład szwedzki: Grażyna Tatar
Przekład węgierski: Ildikó Kozak
Przekład włoski: Maciej Jaskot

Projekt graficzny: Tomasz Korwin-Szymanowski
Redakcja: Agata Hącia

Wydawnictwo: Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN
Warszawa 2007

ISBN: 978-83-916268-2-5

Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN
ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa
www.rjp.pl

Towarzystwo Kultury Języka

Wydawnictwo dofinansowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Senat RP
oraz Langenscheidt Polska

Edukacja Kulturalna

Język polski

Z 38 milionami użytkowników w Polsce, 2 milionami w Europie poza Polską i do tego około 8 milionami głównie rodowitych użytkowników poza Europą język polski należy do 25 największych języków świata. Jest jednym z 10 największych języków w Europie. Pod względem liczby rodowitych użytkowników zajmuje szóste miejsce w Unii Europejskiej. W różnym stopniu zna go około 50 mln ludzi. Jako język ojczysty (ściślej: jako „first language”) deklarowany jest, według „Languages of the World”, przez mieszkańców 21 krajów. Dla około 45 milionów jest językiem ojczystym.

Ponad 37 milionów rodowitych użytkowników języka polskiego mieszka w Polsce, gdzie mniejszości językowe stanowią nie więcej niż 3-4% ogółu ludności, tj. mniej niż 1 milion. Według studium „Europeans and their Languages” 98% mieszkańców Polski wskazuje język polski jako swój język ojczysty. Członkowie mniejszości językowych w Polsce są zwykle dwujęzyczni w tym sensie, że mówią także po polsku, a młodsze generacje również czytają i piszą po polsku.

Język polski należy razem z językiem czeskim, słowackim, kaszubskim, dolnołużyckim, górnołużyckim oraz wymarłym połabskim do zachodniosłowiańskiej grupy rodziny indoeuropejskiej. Ta rodzina dzieli się na dwie części - *satem* i *kentum*. Język polski wraz z pozostałymi językami słowiańskimi, bałtyckimi i irańskimi reprezentuje jej część *satem* (por. czeskie *srdce*, litewskie *širdis*, polskie *serce* wobec angielskiego *heart*, francuskiego *cœur*, greckiego καρδιά, łacińskiego *cor*, niemieckiego *Herz*).

Od innych języków zachodniosłowiańskich odróżniają język polski m.in. następujące cechy:

1. przejście dawnych zgłoskotwórczych (sonornych) spółgłosek *r* i *l* w *ar*, *ier* lub *il*, por. polskie *sarna*, *kark*, *pierścień*, *wilk* wobec czeskich *srna*, *krk*, *prsteň*, *vlk*;
2. przejście palatalnych spółgłosek *t'*, *d'*, *r'* w miękkie *ć*, *dź*, *rz*;
3. stały akcent paroksytoniczny (tzn. na przedostatniej sylabie) oraz brak iloczasu i intonacji (poza ekspresywną).

Gwarzące różnym językiem narody

sobliwości języka polskiego

Pod względem fonetycznym współczesny polski język literacki charakteryzuje się niewielką liczbą samogłosek (są to: *a, e, o, u, i, y, ę, a*; nie ma wśród nich różnienia na krótkie i długie) i stosunkowo dużą liczbą spółgłosek, które w tekście występują dość często w grupach spółgłoskowych. Pomimo niewielkiej liczby samogłosek są wśród nich dwie odziedziczone z epoki prasłowiańskiej, których nie ma w większości języków europejskich i w żadnym ze współczesnych żywych języków słowiańskich. Są to samogłoski nosowe *a* (wbrew pisowni jest to nosowe *o*, nie *a*) oraz *ę*. Zresztą i w języku polskim w różnych okolicznościach tracą one swoją nosowość. Na końcu wyrazu - tzn. w wygłosie - wymawia się z wyraźną nosowością tylko samogłoskę *a* (np. z *taką ładną książką*), natomiast samogłoskę *ę* na końcu wyrazu wymawia się dziś jak *e* (np. *lubie cie*, choć się pisze *lubię cię*). W środku wyrazu obie te samogłoski wymawiane są jako nosowe tylko przed spółgłoskami szczelinowymi *w, f, s, z, sz, ż, ś, ź, ch*; przed pozostałymi spółgłoskami (tzn. przed *p, b, d, t, c, dz, cz, dż, ć, dź, k, g*) ich nosowość wydziela się w osobną nosową spółgłoskę *m, n* lub *ń*; na przykład mówi się i pisze *wąsy, węc*, ale mówi się *zombek, zemby, wentka, pieńć*, choć się pisze *ząbek, zęby, wędka, pięć*. Przed spółgłoskami *l* i *ł* zarówno *a*, jak i *ę* tracą nosowość: mówi się *wzioł, wzięli*, choć się pisze *wziął, wzięli*.

Wrażenie nasycenia polskiego tekstu spółgłoskami potęguje dodatkowo ortografia; zgodnie z nią niektóre spółgłoski niemające swoich liter w alfabecie łacińskim zapisuje się dwiema literami dla spółgłosek, np. zapisy *sz, cz* oznaczają głoski *š* (ang. *sh*) i *č* (ang. *ch*). Bawić i straszyć mają cudzoziemców specjalnie w tym celu układane zdania.

Na przykład:

*W gąszczu szczawiu we Wrzeszczu
Klaszczą kleszcze na deszczu.*

Albo:

*W Szczebrzeszynie chrząszcz i trzmiel
brzmią w trzcinie.*

Ale także i tekst:

Mali po polu hulali i pili kakao.

jest tekstem polskim.

Chrząszcz brzmi w trzcinie

czyżnie

W mojej pięknej ojczyźnie-polszczyźnie

W praktyce większe kłopoty niż wymowa głosek *š* (ang. *sh*) i *č* (ang. *ch*), a nawet ich połączenia *šč* (ang. *shch*), sprawia cudzoziemcom (nawet rodowitym użytkownikom innych języków słowiańskich) rozróżnienie szeregów głosek: *s* (np. *sam*), *s'* (np. *sinologia*), *ś* (np. *śmiech*) i *š* oznaczane w piśmie jako *sz* (np. *szpilka*) oraz *c* (np. *cały*), *c'* (w zapożyczeniach, np. *cito*), *ć* (np. *ćma*) i *č* oznaczane w piśmie jako *cz* (np. *czapka*).

Każda spółgłoska na końcu wyrazu, czyli w wygłosie, wymawiana jest zawsze bezdźwięcznie: mówi się *grat*, choć się pisze *grad*. Jeżeli jednak następny wyraz zaczyna się od spółgłoski dźwięcznej, wygłosowa spółgłoska wyrazu poprzedzającego zachowuje dźwięczność lub się udźwięcznia. Szczególna sytuacja powstaje, kiedy jakiś wyraz kończy się spółgłoską, a następujący po nim zaczyna się samogłoską lub którąś z tzw. głosek płynnych (sonornych): *m*, *n*, *l*, *r*. Sposób wymowy wygłosowej spółgłoski wyrazu poprzedzającego dzieli Polskę na dwie części: północną - ubezdźwięczniającą i południową - udźwięczniającą. Mieszkańcy Mazowsza z Warszawą wymawiają *brat ojca*, *brzek lasu*, a mieszkańcy Małopolski z Krakowem - *brad ojca*, *brzeg lasu*. Zjawisko to, znane jako *sandhi*, występuje też w innych językach, m.in. w brytyjskim angielskim.

Akcent wyrazowy jest stały: pomijając regularne wyjątki, pada na przedostatnią sylabę. Wyrazy są zwykle wielosylabowe, a na ich względną długość w tekście wpływają końcówki fleksyjne oraz liczne przedrostki i przyrostki modyfikujące znaczenie lub nacechowanie emocjonalne wyrazu.

Jest język polski językiem fleksyjnym: wyrazy deklinowane (rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki i zaimki) mają:

- siedem przypadków
- dwie liczby
- trzy rodzaje w liczbie pojedynczej
- dwa rodzaje w liczbie mnogiej

czasowniki występują w różnych formach ze względu na osobę, liczbę, rodzaj oraz czas, tryb, stronę i aspekt.

W użyciu czasownika na tle języków germańskich i romańskich wyróżnia się język polski rozbudowaną, raczej słowotwórczą niż fleksyjną **kategorią aspektu**, która w sposób ekonomiczny rekompensuje stosunkowo skromny zasób czasów gramatycznych. Czasowniki tworzone za pomocą przedrostków i przyrostków informują nie tylko o niedokonaniu lub dokonaniu danej czynności (np. *robić*, ndk. vs. *zrobić*, dk.), ale także o tym, czy ją powtarzano wielokrotnie (np. *czytywać*), że została rozpoczęta (np. *zaśpiewać*), że się przywykło ją wykonywać (np. *rozpić się*),

zrobiłem
zrobiłam
zrobiłeś

zrobiłaś
zrobiło
zrobiliśmy

zrobiliśmy
zrobiliście
zrobiłyście

że trwała tylko pewien czas (np. *potaćczyć*) lub przez jakiś cały okres (np. *przetaćczyć*) itp. Panuje opinia, że opanowanie poprawnego używania aspektów jest najtrudniejszym zadaniem dla obcokrajowca uczącego się języka polskiego.

Osobliwością języka polskiego jest system liczebników. Większość ich odmienia się przez przypadki i rodzaje, a oprócz liczebników głównych (*jeden, dwa trzy...*) i porządkowych (*pierwszy, drugi, trzeci...*) używa się jeszcze liczebników zbiorowych, mnożnych, wielorakich i ułamkowych. **Forma liczebnika zależy od tego, co jest liczone!** Polacy mówią: *dwa konie* [two horses], ale *dwaj chłopcy/dwóch chłopców* [two boys], *dwie dziewczynki* [two girls] i *dwoje dzieci* [two children]. System liczebników ulega uproszczeniu: kilka pokoleń wstecz był jeszcze w użyciu osobny szereg liczebników ułamkowych *półtora* ('jeden i pół'), *półtrzecia* ('dwa i pół'), *półczwarta* ('trzy i pół') itd. oraz osobne formy dla szeregu *samowtór* ('we dwóch'), *samotrzech* ('we trzech'), *samoczwart* ('we czterech').

Dzięki stosunkowo rozbudowanej fleksji **szyk wyrazów w polskich zdaniach jest swobodny**. Nie jest on jednak całkiem dowolny. Swobodę szyku ograniczają czynniki stylistyczne i logiczne, a nie gramatyczne ani nie znaczeniowe. Można więc powiedzieć zarówno *Ojciec czyta książkę córce*, jak i *Córce czyta książkę ojciec*, a także *Książkę czyta ojciec córce* albo *Córce książkę ojciec czyta*, a nawet *Czyta książkę ojciec córce*. Wszystkie te zdania są gramatycznie akceptowalne, choć tylko pierwsze poza kontekstem brzmi naturalnie.

W następstwie przyjęcia w X wieku chrześcijaństwa z Rzymu za pośrednictwem Czech (w przeciwieństwie do Rusi Kijowskiej) ziemie polskie znalazły się w orbicie wpływów zachodnioeuropejskich. Ich przejawem o dalekosiężnych skutkach stało się korzystanie z alfabetu łacińskiego do zapisu najpierw pojedynczych polskich wyrazów, potem zdań, a wreszcie tekstów. To już w okresie rękopiśmiennym, a więc w wieku XV ustaliły się ogólne zasady zapisywania głosek, dla których zabrakło liter łacińskich.

Współczesny **alfabet polski** składa się z następujących 32 liter:

Aa Aą Bb Cc Ćć Dd Ee Ęę Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Łł Mm Nn Ńń Oo Óó Pp Rr Ss Śś Tt Uu Ww Yy Zz Żż Źź. Ponadto w wyrazach zapożyczonych stosuje się litery Qq, Vv i Xx.

zrobili
zrobiły
zrobiony

zrobiona
zrobione
zrobieni

zrobiwszy
zrobiono
zrobi się

Różnicowanie języka

Biorąc pod uwagę liczbę użytkowników, kulturalna odmiana ogólna języka polskiego, czyli polski język literacki, jak się tradycyjnie nazywa standardowy język polski, jest stosunkowo jednolita terytorialnie. Jej obecne zróżnicowanie wynika raczej z czynników społecznych, zawodowych i funkcjonalnych niż regionalnych. Ostatnio szczególnie istotna wydaje się opozycja język oficjalny/publiczny - język potoczny/prywatny. Zanikające różnice dialektalne i gwarowe utrzymują się tylko wśród ludności wiejskiej.

Historycznie i językowo uzasadniony jest podział ziem zamieszkałych przez ludność mówiącą po polsku na cztery części, które schematycznie można przedstawić w ten sposób:

Dialekt wielkopolski	Dialekt mazowiecki
Dialekt śląski	Dialekt małopolski

Z tych czterech dialektów tylko dialekt śląski jest dziś żywy, nieograniczony do ludności wiejskiej, a nawet mimo wewnętrznego zróżnicowania część jego użytkowników wykazuje ambicje usamodzielnienia go w śląski język regionalny. Znaczną żywotność wykazuje ponadto należąca do dialektu małopolskiego gwara podhalańska, czyli mowa podtatrzańskich górali. Mowa Kaszubów (mieszkańców Pomorza), uważana do niedawna przez większość polskich językoznawców za jeden z dialektów języka polskiego, uznana została ustawowo za osobny język regionalny.

Wpadam do Soplicowa jak w centrum polszczyzny

Swiadomość językowa

Swiadomość znaczenia wspólnego języka dla istnienia narodu była żywa już w XIV wieku wśród mieszkańców ziem polskich, którzy określali siebie jako ludzi języka polskiego (*homines linguae Polonicae*), a około roku 1440 Jakub Parkoszowic, jeden z profesorów Akademii Krakowskiej, porównywał zasługi w rozwijaniu i doskonaleniu języka ojczystego z zasługami rycerzy broniących granic ojczyzny. Drukarze w XVI wieku deklarowali, że wydają polskie książki z miłości do języka polskiego.

Taki stosunek do języka pozwolił utrzymać Polakom poczucie tożsamości narodowej po utracie państwa, podzielonego w XIX w. między Rosję, Prusy i Austrię. Wielu polskich poetów utożsamiało swoją ojczyznę z językiem polskim. Podobnie w końcu XX wieku 92% mieszkańców Polski w wieku ponad 14 lat proszonych o odpowiedź na pytanie: *Co najbardziej łączy Polaków?* wskazywało język polski. Język był wskazywany częściej niż wspólna historia, terytorium, religia, a nawet państwo.

A niechaj narodowie wždy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają

Historia języka polskiego

Polski język literacki wywodzi się z zachodniosłowiańskich dialektów używanych na obszarze późniejszej Wielkopolski z ośrodkiem w Gnieźnie i Poznaniu, zasiedlonym w X wieku przez plemię Polan, i obszarze późniejszej Małopolski z ośrodkiem w Krakowie, zasiedlonym przez plemię Wiślan. Skromniejszy udział w kształtowaniu polskiego języka literackiego miało Mazowsze (choć leżąca na jego terytorium Warszawa od XVII w. była siedzibą dworu królewskiego, a od 1918 r. stała się nie tylko faktyczną, ale też formalną stolicą państwa) i inne regiony Polski.

Przez kilkadziesiąt lat toczył się wśród polskich językoznawców spór o to, który z dwóch dialektów (wielkopolski czy małopolski) odegrał ważniejszą rolę w formowaniu ponadplemiennego języka polskiego. Obecnie dominuje pogląd, że rozwój języka przebiegał równoległe z rozwojem polskiej państwowości: skoro jej kolebką było państwo Polan z ośrodkiem władzy w Gnieźnie i Poznaniu, tam też wokół dworu książęcego zaczął się formować ponadplemienny język. Kiedy zaś głównym ośrodkiem władzy państwowej i siedzibą dworu książęcego, a z czasem też centrum kulturalnym stał się Kraków, ów ponadplemienny język ulegał wpływom miejscowego dialektu małopolskiego. W XVIII i XIX wieku istotną rolę w rozwoju polszczyzny odegrały wschodnie ziemie dawnej Rzeczypospolitej, skąd pochodzili najznakomitsi ówczesni polscy pisarze.

Najstarsze zapisy polskiego tekstu pochodzą z XII wieku; są to osobowe i miejscowe nazwy własne w łacińskim dokumencie z roku 1136. Przeszło 200 lat młodsze są pochodzące z lat pięćdziesiątych XIV w. kazania, będące najstarszymi zachowanymi pisanymi polskimi tekstami. Najstarszym zachowanym przekładem z łaciny na język polski większego tekstu jest psalterz z około roku 1380. Najstarszy, jesz-

Nie miecz, nie tarcza - bronią Języka, Lecz - arcydzieła!

cze rękopiśmienny polski przekład Biblii powstał około roku 1450. Ponad 100 lat musiało jeszcze upłynąć, by się ukazał drukiem polski przekład Biblii, co się stało w roku 1561. Jej tłumacz mógł już korzystać z wydanego w roku 1526 łacińsko-niemiecko-polskiego słownika, opracowanego przez Jana Murmeliusza. W roku 1568 wydana została drukiem pierwsza gramatyka języka polskiego „Polonicae grammatices institutio”; jej autorem był spolonizowany Francuz Piotr Statorius Stojęński. Sto lat po pierwszej drukowanej polskojęzycznej Biblii, tzn. w roku 1661, zaczęła się ukazywać - podobnie jak 30 lat wcześniej we Francji „La Gazette” z inicjatywy dworu królewskiego - pierwsza polska gazeta „Merkuriusz Polski”.

Współczesny polski język literacki ukształtował się w połowie XVI w. Nie miała w tym zasługa pisarzy i poetów: Biernata z Lublina (ok. 1465 - po 1529), Mikołaja Reja (1505-1569), Jana Kochanowskiego (1530-1584), Piotra Skargi (1536-1612). W jego ujednoceniu ważną rolę odegrali krakowscy drukarze, jak Jan Haller, Florian Ungler, Maciej Wierzbęta, pochodzący ze Śląska Hieronim Wietor, Maciej i Marek Szarffenbergowie. Wielcy pisarze zachowali istotny wpływ na rozwój świadomości językowej i języka Polaków w wieku XVIII (np. poeta Ignacy Krasicki, 1735-1801), a także i później, jak świadczą przykłady Adama Mickiewicza (1798-1855), Juliusza Słowackiego (1809-1849), Aleksandra Fredry (1793-1876), Henryka Sienkiewicza (1846-1916), Bolesława Prusa (1847-1912). Panuje pogląd, że to właśnie literatura, zarówno piękna, jak i naukowa, oraz w pewnym stopniu prasa pozwoliła zachować wspólnotę językową pozbawionej własnego państwa ludności ziem polskich, podzielonych przez ponad 120 lat między trzy europejskie mocarstwa: Rosję, Prusy i Austrię. Współcześnie wpływ literatury na język publiczny i potoczny jest stosunkowo niewielki w porównaniu z wpływem mediów, a zwłaszcza reklamy.

Twórczość w języku polskim przyniosła czworgu polskim pisarzom Nagrody Nobla w dziedzinie literatury. Byli to: Henryk Sienkiewicz (1905), Władysław Reymont (1924), Czesław Miłosz (1980) i Wisława Szymborska (1996).

Z językać wszystkie mądrości
Nauk wszelkich ich chytryści,
Wszelka sprawa każdej rzeczy
Przez język się zawsze toczy.

Wpływy języków obcych

Język polski kształtował się i rozwijał, najpierw razem z innymi dialektami słowiańskimi, później samodzielnie, ulegając wpływom różnych języków i jednocześnie wzbogacając zapożyczeniami swój zasób pojęć i słów. Do najstarszych, jeszcze prehistorycznych, należą zapożyczenia irańskie (m.in. *bóg, raj*) i gockie (m.in. *chleb, książę*). Potem, w średniowieczu, w wiekach XI-XV przysłała fala zapożyczeń czeskich i łacińskich (np. *parafia, proboszcz*), głównie związanych z chrześcijańską religią, obrzędowością i organizacją kościelną, oraz niemieckich, związanych zwłaszcza z budownictwem, gospodarką i zarządzaniem (np. *dach, cegła, burmistrz, ratusz, wójt*). Wpływ języka czeskiego przejawiał się szczególnie w pośrednictwie w przejmowaniu terminologii chrześcijańskiej, np. *kościół, opat, przeor*, oraz w dostosowywaniu fonetycznej formy polskiego wyrazu do wzoru języka czeskiego jako bardziej eleganckiego (tym wpływem wyjaśnia się formę polskich wyrazów *wesele, serce* zamiast *wiesiele, sierce*). W XVI w. nasilają się wpływy języka włoskiego (świadczą o nich zapożyczone wyrazy: *pałac, kapela, kalafior, kasa, opera*) i francuskiego (świadczą o nich zapożyczone wyrazy: *bulwar, adres, bukiet, awans, afera, krem, parasol*), które przetrwają aż do końca wieku XIX. W tymże wieku XIX zaznaczyły się w różnych dziedzinach życia publicznego, a przede wszystkim w technice, kancelarii i działalności politycznej silne wpływy języków państw zaborczych: niemieckiego (na przykład: *obcas, szmelc, hebel, klajster, wajcha, kurort*, a także kalki: *dworzec kolejowy* z niem. *Bahnhof, listonosz* z niem. *Briefträger*) i rosyjskiego (na przykład: *kibitka, turma, zsyłka, gułag, łagier, kołchoz*, ale też *dacza, samowar i sputnik*). Wpływy te, jak świadczą przykłady, przeciągnęły się na wiek XX. W jego drugiej połowie wszystkie obce wpływy na język polski zdominował wpływ języka angielskiego; przejawia się on zwłaszcza w technologii i nauce (np. *serwer, skaner, trend*), w gospodarce (np. *biznes, boom, leasing, menedżer*), w sporcie (np. *aut, gol, tenis, walkower*), w rozrywce (np. *long-play, playback, song*) i życiu codziennym (np. *piercing, grill, hamburger*).

W zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny zachowały się też ślady wpływów wielu innych języków, jak arabski (np. *alchemia, alkohol, cyfra*), ukraiński (np. *bohater*), turecki (np. *janczar, kajdany, pantofel*), węgierski (np. *dobosz, szatás*), fiński (np. *sauna*), hiszpański (np. *hacjenda*), holenderski (np. *majtek*), islandzki (np. *gejzer*), japoński (np. *harakiri, karaoke, sake*), norweski (np. *slalom, fiord*), szwedzki (np. *skansen*) i wiele innych.

Jaki język - taki naród!

tatus prawny

W 1918 r. ziemie polskie po 120 latach podziału między Rosję, Prusy i Austrię zostały ponownie połączone w jedno państwo, a Polska odzyskała niepodległość. Niemal jednocześnie określony został status prawny języka polskiego. 31 lipca 1924 r. Sejm uchwalił *Ustawę o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych*. Stanowiła ona, że językiem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej jest język polski. W języku państwowym urzędują wszystkie rządowe i samorządowe władze i urzędy administracyjne zarówno w służbie wewnętrznej, jak zewnętrznej. Ustawa ta jednak przyznawała członkom mniejszości narodowych prawo komunikowania się z lokalnymi organami państwa w swoim języku. Po II wojnie światowej tę ustawę zastąpił w roku 1945 *Dekret o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych*. Powtarzał regulację ustawy w odniesieniu do języka polskiego, ale pomijał możliwość używania języków mniejszościowych.

W roku 1997 Zgromadzenie Narodowe uchwaliło nową *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej*, która jest pierwszą polską konstytucją stwierdzającą w art. 27, że język polski jest językiem urzędowym w Rzeczypospolitej Polskiej. Dwa lata później Sejm przyjął *Ustawę z 7 października 1999 r. o języku polskim*, która z kilkoma zmianami obowiązuje do dziś. Najważniejsze z tych zmian:

- ograniczające wymagania użycia języka polskiego w handlu i umowach o pracę - wprowadziła *Ustawa z 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o języku polskim*,
- a dopuszczające użycie przed organami władzy języka mniejszości lub języka regionalnego w gminach, w których liczba mieszkańców należących do danej mniejszości lub posługujących się językiem regionalnym wynosi co najmniej 20% ogółu - wprowadziła *Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*.

idę
idziesz
idzie
idą
idziemy
idziecie
idą
idący
idąca
idące
idąc
szedł
szła
szli
szły

Oto dom mój:
cztery ściany wiersza
W mojej pięknej ojczyźnie-polszczyźnie

Rada Języka Polskiego

Powstała w 1996 r. jako jeden z komitetów problemowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Składa się z 38 członków powoływanych na czteroletnią kadencję przez Prezesa Polskiej Akademii Nauk. Połowę składu Rady stanowią językoznawcy, połowę przedstawiciele innych dyscyplin (m.in. fizyki, informatyki, medycyny i innych dziedzin życia, jak literatura, teatr, dziennikarstwo). *Ustawa o języku polskim* z 1999 r. przyznała jej status instytucji opiniodawczo-doradczej w sprawach używania języka polskiego oraz określiła jej prawa i obowiązki. Zgodnie z ustawą:

- Rada co dwa lata przedstawia Sejmowi i Senatowi informacje o przestrzeganiu *Ustawy o języku polskim*;
- na wniosek władz lub z własnej inicjatywy Rada wyraża, w drodze uchwały, opinie o używaniu języka polskiego w działalności publicznej i obrocie oraz
- ustala zasady ortografii i interpunkcji języka polskiego;
- ponadto wszelkie instytucje państwowe i społeczne, towarzystwa, stowarzyszenia, szkoły, a także producenci, importerzy i dystrybutorzy towarów lub usług mogą się zwracać do Rady z prośbą o opinię w sprawach używania języka polskiego.

Mniejszości językowe

Mniejszości językowe stanowią nie więcej niż 3-4% ogółu obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Największe z nich tworzą użytkownicy języka niemieckiego, białoruskiego, ukraińskiego, litewskiego, kaszubskiego, czeskiego i słowackiego. Jak wynika z poniższej tabelki, ich liczebność inaczej szacują stowarzyszenia mniejszości, inaczej określiły wyniki narodowego spisu powszechnego z roku 2002.

Liczebność największych mniejszości narodowych i etnicznych oraz użytkowników języka regionalnego

Język	Liczba użytkowników według opinii stowarzyszeń mniejszości (w tysiącach)	Liczba użytkowników według narodowego spisu z roku 2002 (w tysiącach)
niemiecki	300	147
białoruski	240	48
ukraiński	220	34
kaszubski	53	5
litewski	25	6
słowacki	25	2
czeski	3	3

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 r. uznaje 9 mniejszości narodowych (białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską i żydowską), 4 mniejszości etniczne (karaimską, łemkowską, romską i tatarską) oraz społeczność posługującą się językiem kaszubskim, uznanym za język regionalny. Ich liczebność jest bardzo zróżnicowana, bo się rozciąga od kilkudziesięciu osób (mniejszość karaimska) do stu kilkudziesięciu tysięcy (mniejszość niemiecka).

Organy władzy publicznej zobowiązane są ustawowo do wspierania działalności zmierzającej do zachowania i rozwoju języków mniejszościowych i języka regionalnego.

Wiernie służyłem polskiemu językowi

Szkoły nauczające w językach mniejszości narodowych i etnicznych oraz w języku regionalnym (w 2005 r.)

Języki	Szkoły podstawowe		Gimnazja		Licea ogólnokształcące	
	Szkoły	Uczniowie	Szkoły	Uczniowie	Szkoły	Uczniowie
razem	553	32 768	197	14 252	14	1563
białoruski	23	1766	13	1029	2	827
grecki	1	21	-	-	-	-
jidysz	1	59	-	-	-	-
kaszubski	71	3640	17	614	2	170
litewski	12	409	4	196	1	74
łemkowski	21	212	10	90	1	13
niemiecki	256	24 025	75	11 391	1	121
romski	74	856	19	91	-	-
słowacki	6	197	3	71	-	-
ukraiński	88	1583	56	770	7	358

Według: Mały rocznik statystyczny Polski 2005, Warszawa 2005, s. 229

Klaszczą kleszcze
na deszczu

znajomość języków obcych

Według studium „Europeans and their Languages” (Eurobarometr 243, opublikowany w lutym 2006) znajomość wśród mieszkańców Polski przynajmniej jednego obcego języka w stopniu pozwalającym na prowadzenie konwersacji jest bliska średniej europejskiej i wynosi około 55%. Ale taką znajomość dwóch lub więcej języków deklarowało w roku 2001 już tylko 12% Polaków. Najczęściej deklarowana była wtedy znajomość języka rosyjskiego (23%), angielskiego (16%), niemieckiego (14%) i francuskiego (2%). Zasięg znajomości poszczególnych języków zmienia się w ostatnich latach bardzo szybko: wzrostowi znajomości angielskiego towarzyszy spadek znajomości rosyjskiego.

Według polskiego Ośrodka Badania Opinii Publicznej (OBOP) w społeczeństwie polskim pod względem znajomości obcych języków wyraźnie wyodrębniają się trzy pokolenia: znajomość przynajmniej jednego języka obcego deklarowała wśród najmłodszych (14-34 lata) więcej niż połowa badanych, wśród osób w średnim wieku (35-54 lata) - około 2/5, wśród najstarszych (powyżej 54 lat) - 1/4. Znajomość języka obcego związana jest też z poziomem wykształcenia, sytuacją materialną i miejscem zamieszkania: wśród menedżerów z wyższym wykształceniem mieszkających w miastach znajomość przynajmniej jednego obcego języka jest niemal powszechna.

*P*olityka językowa

W polskiej polityce językowej można wyróżnić trzy zakresy: politykę wobec języka polskiego, wobec innych języków ojczystych obywateli polskich oraz wobec nauczania języków obcych.

Cele, zakres i środki polityki polskiej w stosunku do języka polskiego, będącego zarazem językiem ojczystym większości Polaków i językiem urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi wspólne dobro wszystkich jej obywateli, określa *Ustawa o języku polskim*. Uchwalił ją polski parlament - jak uzasadnia to preambuła do tej ustawy:

- *zważywszy, że język polski stanowi podstawowy element narodowej tożsamości i jest dobrem narodowej kultury,*
- *zważywszy na doświadczenie historii, kiedy walka zaborców i okupantów z językiem polskim była narzędziem wynaradawiania,*
- *uznając konieczność ochrony tożsamości narodowej w procesie globalizacji,*
- *uznając, że polska kultura stanowi wkład w budowę wspólnej, różnorodnej kulturowo Europy, a zachowanie tej kultury i jej rozwój jest możliwy tylko poprzez ochronę języka polskiego.*

Ć

Daj ać ja pobruszę a ty poczywaj

Z tych przesłanek wynikają następujące obowiązki:

- dbanie o jakość używanego publicznie języka i doskonalenie sprawności językowej jego użytkowników oraz stwarzanie warunków do właściwego rozwoju języka jako narzędzia komunikacji we wszystkich dziedzinach życia,
- szerzenie wiedzy o nim i jego roli w kulturze,
- upowszechnianie szacunku dla regionalizmów i gwar, a także przeciwdziałanie ich zanikowi,
- promocja języka polskiego w świecie,
- wspieranie nauczania języka polskiego w kraju i za granicą.

W swojej polityce wobec innych języków ojczystych obywateli polskich organy władzy publicznej w Polsce obowiązane są do umacniania dialogu międzykulturowego, a w szczególności do wspierania działalności mającej na celu zachowanie i rozwój języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego. Mając to na uwadze, państwo polskie zapewnia prawo do:

- swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznym,
- rozpowszechniania i wymiany informacji w języku mniejszości oraz
- nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości.

Biorąc pod uwagę ilościowy i jakościowy wzrost instytucjonalnych i prywatnych kontaktów międzynarodowych oraz przyspieszenie rozwoju politycznej, ekonomicznej i kulturalnej współpracy międzynarodowej w skali europejskiej i globalnej, państwo wspiera nauczanie języków obcych w szkołach wszystkich stopni, a także w ramach kształcenia ustawicznego dorosłych. W związku z tym systematycznie obniża się granica wieku obowiązkowej nauki najpierw jednego, a następnie dwóch języków obcych. Dobra znajomość przynajmniej jednego języka obcego stanowi ustawowy warunek zatrudnienia w administracji państwowej.

* „Niech wszystkie ludy wiedzą, że Polacy mówią swoim językiem, nie gęsim”

Mikołaj Rej (1505-1569)

gólnopolskie i regionalne instytucje językowe

Za najważniejsze instytucje ogólnokrajowe, które ustawowo lub statutowo zainteresowane są jakością komunikacji językowej, w Polsce mogą być uważane:

Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk

ul. Nowy Świat 72; PL 00-330 Warszawa, tel./faks +48 22 657 28 89
www.rjp.pl e-mail: rjp@rjp.pl

Państwowa Komisja Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego

ul. Smolna 13; PL 00-370 Warszawa, tel.: + 48 22 827 94 10; faks: + 48 22 826 28 23
www.buwiwm.edu.pl/certyfikacja e-mail: certyfikacja@buwiwm.edu.pl

Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego

al. Mickiewicza 31; PL 31-120 Kraków, tel. + 48 12 632 63 58
www.jezyk-polski.pl e-mail: artur.czesak@wp.pl

Towarzystwo Kultury Języka

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28; PL 00-927 Warszawa, tel./faks + 48 22 552 24 00
www.tkj.uw.edu.pl e-mail: j.porayski-pomsta@uw.edu.pl

Czołową ogólnopolską instytucją w zakresie badań nad dawnym i współczesnym językiem polskim jest:

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk

al. Mickiewicza 31; PL 31-120 Kraków, tel./faks: +48 12 632 87 13
www.ijp-pan.krakow.pl e-mail: IreneuszB@poczta.ijp-pan.krakow.pl

Intensywne badania nad językiem polskim prowadzą również następujące polskie ośrodki uniwersyteckie:

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku

pl. Uniwersytecki 1; PL 15-420 Białystok, tel. +48 85 745 74 46; tel./faks: +48 85 745 74 78
<http://hum.uwb.edu.pl> e-mail: filolog@hum.uwb.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ul. Jagiellońska 11; PL 85-067 Bydgoszcz, tel. +48 52 322 98 39; +48 52 322 16 38; +48 52 321 31 80
<http://ukw.edu.pl/uczelnia/strona.php?id=1> e-mail: wydzhum@hum.ukw.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Wita Stwosza 55; PL 80-952 Gdańsk 5, tel. +48 58 523 21 00; faks: +48 58 341 16 66
www.fh.ug.gda.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

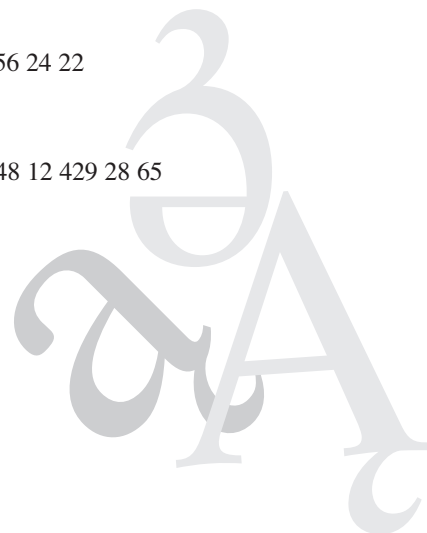
pl. Sejmu Śląskiego 1; PL 40-032 Katowice, tel. +48 32 256 24 02, +48 32 256 24 22
<http://venus.fil.us.edu.pl/>

Instytut Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

ul. Gołębia 16; PL 31-007 Kraków, tel. +48 12 422 05 54, 663 13 34; faks: +48 12 429 28 65
www.polonistyka.uj.edu.pl e-mail: wpuj@polonistyka.uj.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Al. Raclawickie 14; PL 20-950 Lublin, tel. +48 81 445 43 20
www.kul.lublin.pl/1152.html

but
buta
butowi
butem
bucie
buty
butów
butom
butami
butach

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu im. Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie

pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4; PL 20-031 Lublin

www.umcs.lublin.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego

ul. Kościuszki nr 65; PL 90-514 Łódź, tel. +48 42 665 52 53; faks: +48 42 665 52 54

www.filolog.uni.lodz.pl e-mail: filolog@uni.lodz.pl

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

ul. Kurta Obiży 1; PL 10-725 Olsztyn

<http://human.uwm.edu.pl/>

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego

pl. Kopernika 11; PL 45-040 Opole, tel. +48 77 54 16 003; faks: +48 77 54 16002

www.pol.uni.opole.pl e-mail: filpol@uni.opole.pl

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Collegium Maius

ul. Fredry 10; PL 61-701 Poznań, tel. +48 61 829 46 92-94; faks: +48 61 829 36 41

www.amu.edu.pl/index.php?linkid=1966

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego

al. Rejtana 16 B; PL 35-959 Rzeszów, tel. +48 17 872 12 05, +48 17 872 12 06;

faks: +48 17 872 12 86

www.univ.rzeszow.pl/wydzial_filologii.php e-mail: dziefil@univ.rzeszow.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Szczecińskiego

al. Piastów 40b; PL 71-065 Szczecin, tel. +48 91 444 27 13; tel./faks: +48 91 444 27 12

www.us.szcz.pl/hum_ifp e-mail: dorlew@univ.szczecin.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

ul. Fosa Staromiejska 3; PL 87-100 Toruń, tel. +48 56 611-35-10; tel./faks: +48 56 622-66-59

www.fil.umk.pl

Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28; PL 00-927 Warszawa, tel. +48 22 55 20 428

www.polon.uw.edu.pl

Wydział Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ul. Dębskiego 5, PL 01-815 Warszawa, tel. +48 22 561 89 03

www.wnh.uksw.edu.pl e-mail: polonistyka@uksw.edu.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego

pl. Biskupa Nankiera 15; PL 50-140 Wrocław

tel. +48 71 343 30 29, +48 71 375 22 25, +48 71 375 25 13; faks: +48 71 343 30 29

www.wfil.uni.wroc.pl/

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego

al. Wojska Polskiego 69; PL 65-762 Zielona Góra, tel. +48 68 328 32 38; faks: +48 68 328 32 79

www.wh.uz.zgora.pl e-mail: dziekanat@wh.uz.zgora.pl

Specjalną uchwałą z 22 grudnia 2005 r. Senat RP ogłosił rok 2006 Rokiem Języka Polskiego. Uznając, że język jest podstawowym składnikiem tożsamości Polaków i dobrem kultury narodowej, Senat wyraził przekonanie, że ten rok będzie sprzyjał pokazywaniu polszczyzny w całym jej bogactwie i w całej różnorodności - od języka ogólnego do odmian regionalnych i gwar ludowych. Wejście Polski do Unii Europejskiej - zdaniem Senatu - spowodowało, że odpowiedzialność za polszczyznę nabrała nowego, międzynarodowego wymiaru. Skoro język polski stał się jednym z oficjalnych języków Unii, należy dbać o niego nie tylko w kraju, lecz także upowszechniać jego znajomość i wiedzę o nim poza granicami Polski.

W Roku Języka Polskiego odbyło się w Polsce wiele seminariów, konferencji i kongresów, krajowych i międzynarodowych, a także konkursów krasomówczych i recytatorskich oraz quizów wiedzy o języku polskim, dziesiątki imprez, w tym także masowe konkursy (dyktanda) ortograficzne.

Obowiązki współkoordynatora obchodów Roku powierzono Radzie Języka Polskiego, która też przyjęła patronat nad projektami różnych instytucji, mającymi służyć upowszechnieniu wiedzy o polszczyźnie i szerzeniu jej rozumnego miłośnictwa. Jednym z tych zamierzeń było właśnie wydanie w 20 oficjalnych językach Unii Europejskiej broszury o języku polskim, jego przeszłości i współczesności.

Ta broszura, służąc upowszechnieniu wiedzy o języku polskim, ma się przyczynić do współpracy w przepływie informacji o językach europejskich i o sytuacji językowej w krajach UE, a przez to do rozwoju Europy rozbrzmiewającej wieloma językami (w tym polskim) i jej mieszkańców porozumiewających się między sobą w różnych językach, w tym także w polskim, będącym integralnym składnikiem europejskiej różnorodności.

Prof. dr hab. Andrzej Markowski
przewodniczący Rady Języka Polskiego

Warszawa, w grudniu 2006 r.

Aby język giętki powiedział wszystko,
co pomyśli głowa

Daj, ać ja pobrus
wiedział wszystko
mojej pięknej ojc
nieńskim rumieńc

A niechaj narodowie
wždy postronni znają,
Iż Polacy nie gęsi,
iż swój język mają

aby język giętki p
Polacy nie gesi, i